

Konferencijos

MOKSLO VAIZDINIAI DABARTIES FILOSOFIJOJE

2008 m. gegužės 9 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete vyko Filosofijos katedros ir Lietuvos filosofų draugijos organizuota mokslinė konferencija *Mokslo vaizdiniai dabarties filosofijoje*. Konferencijoje buvo aptariamose filosofijos ir įvairių mokslų santykio, filosofijos ir mokslų demarkacijos bei šiuolaikinės mokslo filosofijos problemos, diskutuojama apie filosofijos ir mokslo įtakas vienas kitam.

Filosofas **Arvydas Šliogeris**, pradėjęs konferenciją pranešimu *Filosofija versus mokslas*, siekė akcentuoti pamatinį skirtumą tarp mokslo ir filosofijos, kurį nusako visiškai priešingi sąlyčio su pasauliu būdai. Filosofija unikali tuo, kad ji nukreipta į susipažinimą su nežmogiškais (trascendentinėmis) daiktais ir jų individualumo išsaugojimą. Mokslo, paremto skaidymu ir eksperimentiniu konstravimu, prigimtis yra nihilistinė, neleidžianti nei išsaugoti, nei susipažinti su tuo, kas nežmogiška. Pranešėjas bet kurį pažinimą traktuoja kaip naikinimą, nes taip siekiama instrumentiškai pavergti, hominizuoti nežmogiškumą. Skirtingą sąlytį su pasauliu išreiškia ir atitinkamas kalbos būdas: filosofija visada yra metafizika, nežmogiškos tikrovės perkėlimas į kalbą, suteikiant vardus. Mokslas vartoja anoniminę sąvokinę kalbą, kuri deindividualizuoja nežmogiškumą, ištirpdo konkretumą. Todėl, Šliogerio manymu, filosofija neturi nieko bendra su

mokslu ir turi būti laikoma pačia radikaliausia alternatyva technologiniam mąstymui.

Šliogerio teiginius kitokiais aspektais papildė **Vytautas Rubavičius**, kalbėjęs apie *Išteklų vaizdinį šiuolaikiniame moksle*. Pranešėjas atkreipė dėmesį į „išteklio“ termino reikšmę ir jo įsivyravimą ne tik gamtos, bet ir socialiniuose bei humanitariniuose moksluose. Pasak jo, išteklių vaizdinys yra esminis mūsų gyvenamojo pasaulėžiūros ir pasaulėjautos elementas, teigiantis, kad žmogus, jo gebėjimai, dvasinės savybės, patirtys ir žmogaus gyvenamas pasaulys yra laikomi ne tik galimais, bet ir būtinais perdirbti išteklius. Rubavičius anticipavo Šliogerio mintį, kad iš gamtamokslinio paveldėtas išteklinis, instrumentinis mąstymas ir pažintinė tiriamoji nuostata yra nukreipti į pasaulio puolimą ir pavergimą. Šiame kontekste Rubavičius priminė M. Heideggerio pranašystę, kurioje teigiama, kad technika priartins prie visiško pasaulio sekuliarinimo ir išslaptinimo, kai pats žmogus gamins save pagal pirminį Dievo atvaizdą. Tokias nuojautas žadina naujausios technologijos, nukreiptos į gyvybės produkavimą.

Trečiasis pranešėjas **Vilius Dranseika** pranešime *Socialinis konstruktyvizmas ir mokslinio realizmo problema* ėmėsi socialinio konstruktyvizmo ir mokslinio realizmo teorijų palyginimo sprendžiant mokslo postuluojamų

nestebimų esybių (pvz., atomas) ontologinio statuso klausimą. Ar šie objektai yra realiai egzistuojantys, ar socialiai sukonstruoti? Kokių būdu ir ar būtų galima įrodyti šių objektų egzistavimą? Anot Dranseikos, sprendžiant šią problemą svarbu turėti omenyje skirtingą šių koncepcijų tezių pobūdį. Mokslinio realizmo tezė yra *lokali* (kai kuriais atvejais galima įrodyti kai kurių mokslo objektų egzistavimą), o socialinių konstruktyvistų tezė yra *globalaus* pobūdžio (egzistavimo neįmanoma įrodyti jokiais atvejais). Pranešėjas darė išvadą, kad mokslinio realizmo atstovų našta įrodymo atžvilgiu yra lengvesnė, nes jiems kartais padeda empiriniai duomenys, kai tuo tarpu socialiniams konstruktyvistams gali gelbėti tik filosofiniai argumentai, kurių, deja, jie nepateikia.

Iškėlęs klausimą *Ar komunikacijos mokslai taps mokslu?* pranešėjas **Kęstutis Kirtiklis** konstatavo komunikacijos mokslų fragmentiškumą ir poreikį juos suvienyti. Kokių būdu tai mėginama daryti, Kirtiklis pademonstravo pateikdamas T. Craigo atvejį. Pranešėjas nurodė Craigo siūlymo nepakankamumą pabrėždamas, kad, siekiant skirtingų komunikacijos teorijų dialogo, paremto bendrų reikšmių produkavimu, mažai kuo nutolstama nuo pirminio (transmisinio) komunikacijos modelio, o siekiant mokslškumo, nepateikiami kriterijai, pagal kuriuos tam tikros koncepcijos būtų vertinamos kaip turinčios mokslo statusą. Kirtiklio teigimu, būtent tokių kriterijų paieškos labiausiai reikalingos vienijant komunikacijos mokslus.

Fizikas **Kazimieras Pyragas** savo pranešimu *Laiko samprata šiuolaikinėje fizikoje*, naudodamas skaidres, supažindino konferencijos dalyvius su naujausiomis tendencijomis, susijusiomis su visais laikais aktualia laiko sąvokos problema. Pasak pranešėjo, laiko sąvokos vartojimą sunkina daugiaprasmiškumas, kurį suteikia skirtingos disciplinos, nes darosi

nebeaišku, apie ką kalbama. Apibrėžęs laiką kaip vieną svarbiausių Visatos fizikinių savybių, pranešėjas išskyrė keletą laiko sampratų (reliacinė ir substancinė, laiko strėlės ar laiko, kaip vieno iš keturių erdvėlaikio krypčių), keliančių diskusijas šiuolaikiniame moksle. Pyragas detaliau panagrinėjo vieną iš jų – *laiko strėlės* – sampratą, nurodė jos įtaką įvairioms mokslo teorijoms, kokių būdu ji pagrindžia, ar prieštarauja termodinamikos, kvantinės mechanikos ir kt. teorijų dėsniams, pabrėždamas, kad nuo laiko sampratos priklauso bet kurios teorijos statusas ir kad nė viena teorija negali formuluoti savo teiginių, nenusistatydama atitinkamo santykio su tam tikra laiko samprata.

Albinas Plėšnys pranešime *Mokslas ir mokslo filosofija* aptarė daugelį mokslo filosofijai iškilusių ir beišylančių problemų, susijusių su mėginimais atsakyti į tris pagrindinius klausimus: 1) kas yra mokslas ir koks jo metodas; 2) kokie yra mokslo tikslai ir direktyvos jų siekiant; 3) kokia yra mokslo vertė ir šių klausimų santykis. Pagal tai mokslo teoretikai gali būti skirtomi į normatyvistus ir deskriptyvistus. Aptaręs L. Laudano poziciją, siūlančią hierarchinį ir tinklinį mokslinių teorijų vertinimo modelius, jų privalumus ir trūkumus, pasirėmęs P. Feyerabendo sprendimu *anything goes*, įgalinančiu skirtingų teorijų egzistavimą ir vartojimą, Plėšnys kartu pabrėžė, kad mokslas niekaip negali išlikti vertybiškai neutralus. Bet kuri mokslinė teorija susiduria su mokslo vertės problema, kai tenka vadovautis ne tik kognityvinėmis, bet ir etinėmis vertybėmis. Būtent tai atskleidžia mokslo santykį su filosofija, nes kiekvienas atsakymas į vieną iš trijų minėtų klausimų šiek tiek priklauso nuo pasaulėžiūros ir filosofinio konteksto.

Paskutiniajame pranešime *Kas yra matematika?*, skaitytame matematiko **Rimo Norvaišos**, filosofinių svarstymų kontekste buvo

nagrinėjamas matematikos fenomenas. Pranešėjas atkreipė dėmesį į tai, kad matematika, būdama daugelio mokslų pagrindas, iki šiol neturi savo vietos mokslų klasifikacijoje, o besinaudojantys ja, kaip ir daugelis mūsų, menkai tenutuokia apie šio mokslo prigimtį. Pasak Norvaišos, matematika skiriasi nuo gamtos mokslų ne tik tuo, kad matematikai svarbu ne patys objektai, o jų santykiai, bet ypač todėl, kad skiriasi sprendimų vertinimo kriterijai – matematikoje siekiama ne sprendimo praktinio naudingumo, o jo estetikos ir patogumo. Tuo pagrindžiamas matematikos efektyvumas gamtos moksluose. Norvaiša paminėjo ir šiuo metu matematikos filosofijoje aktualų platonikų-antiplatonikų ginčą, kai keliamas matematikos objektų duoties klausimas.

Jei tai nėra fiziniai objektai, tačiau egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus mąstymo, kokių būdu jie yra prieinami žmogaus protui? Šie svarstymai rodo, kad pastaruoju metu filosofija linkusi perleisti matematikai vieną svarbiausių savo šakų – ontologiją. Čia Norvaiša rėmėsi prancūzų filosofo A. Badiou mintimi, kad matematika yra ontologija. Nors šis teiginys gali būti ginčytinas, tačiau jis atskleidžia analogijas tarp filosofijos ir tokio mokslo kaip matematika.

Nors vieni pranešėjai gana griežtai atribojo mokslą nuo filosofijos, kiti akcentavo tarpusavio sąsajas, nagrinėdami mokslo filosofijos problemas, susidarė išpūdis, kad šiuolaikinėje filosofijoje mokslo vaizdiniai dar ilgai bus gajūs, o tarpusavio įtakos nepaneigiamos.

Laura Junutytė